

# Rapport

---

efter kvalitetsgranskning av undervisningen i  
samhällsorienterande ämnen i årskurserna 7–9 i  
Dalboskolan i Vänersborgs kommun

## Innehåll

---

1. Inledning
2. Allmänna undervisningskvaliteter
  - 2.1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö
  - 2.2. Tydlighet i mål och innehåll
  - 2.3. Individanpassning, stöd och utmaningar
  - 2.4. Återkoppling och reflektion över lärandet
3. Ämnesspecifika undervisningskvaliteter
  - 3.1. Ämnesspecifika förmågor
  - 3.2. Undervisningsmaterial
  - 3.3. Systematisk uppföljning
  - 3.4. Särskilt stöd
  - 3.5. Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen

Bakgrundsuppgifter om Dalboskolan

Syfte och frågeställningar

Metod och material

## 1. Inledning

---

Skolinspektionen genomför en kvalitetsgranskning av undervisningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 i grundskolan. Granskningen av Dalboskolan i Vänersborgs kommun ingår i detta projekt. Dalboskolan besöktes den 18, 21, 22 samt 25 till 27 mars 2013. I denna rapport redovisar inspektörerna sina iakttagelser, analyser och bedömningar.

Denna rapport består av två huvuddelar, en som belyser allmänna undervisningskvaliteter och en som belyser ämnesspecifika undervisningskvaliteter. Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen och skolan, frågeställningar samt metod redovisas i slutet av denna rapport.

## *Observationer, intervjuer och enkät*

Under Skolinspektionens besök vid Dalboskolan genomfördes observationer under 13 lektioner, fördelade på ämnena religionskunskap och samhällskunskap. I ämnena geografi och historia genomfördes ingen undervisning i de observerade klasserna under besöksperioden. Inspektörerna hade vid planeringen av skolbesöket inte kännedom om vilka SO-ämnen som det skulle förekomma undervisning i. Lektionsobservationerna omfattade årskurserna 7–9. Av de 13 lektioner som observerades genomfördes samtliga av skolans lärare i samhällsorienterande ämnen. Lärarna är behöriga i de ämnen de undervisar; en är utbildad ämneslärare i historia, samhällskunskap och religionskunskap, en är utbildad gymnasielärare i historia och samhällskunskap och en har lärarexamen i ämnena svenska, geografi och historia. Sistnämnda lärare genomgår behörighetsgivande utbildning i religionskunskap för grundskolans senare år.

Den schemalagda undervisningstiden för de observerade lektionerna varierar mellan 35 eller 70 minuter. Undervisningsgruppernas storlek varierar mellan 20 och 24 elever och endast undantagsvis förekommer någon mer omfattande frånvaro. På flera lektioner saknas dock någon elev. I de observerade klasserna finns enstaka elever som befaras inte kunna nå kunskapskraven för betyget E. Dessa elevers behov är utredda och vissa stödåtgärder har satts in.

De tre lärare som har varit föremål för lektionsobservationer har intervjuats liksom skolans rektor och ett urval elever från årskurserna 7, 8 och 9. Skolans elever har också svarat på Skolinspektionens elektroniska webbenkät.

## **2. Allmänna undervisningskvaliteter**

---

### **Aspekter vid granskningen**

- Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö
- Tydlighet i mål och innehåll
- Individanpassning, stöd och utmaningar
- Återkoppling och reflektion över lärandet

### **2.1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö**

#### **Exempel på indikatorer vid granskningen**

- läraren skapar en positiv atmosfär
- läraren bemöter eleverna med respekt och främjar respekten mellan eleverna
- läraren har positiva förväntningar på eleverna och stöttar deras självtillit

- läraren skapar motivation inför olika aktiviteter

### Skolinspektionens bedömning

Lektionsobservationerna visar att det i huvudsak råder en positiv atmosfär på lektionerna. Lärarna tilltalar eleverna på ett positivt sätt men lyssnar inte alltid på vad de har att säga. Enligt den elevenkät<sup>1</sup>, som Skolinspektionen har genomfört, uppger 92 procent av eleverna att det stämmer helt och hållet/ganska bra att *"lärarna ser till att det råder studiero på lektionerna"*. De observerade lektionerna indikerar att flertalet elever, med några få undantag, är trygga och vågar ställa frågor. Enligt elevenkäten instämmer 88 procent av de svarande helt eller delvis i påståendet att *"deras SO-lärare uppmuntrar dem att svara på frågor även när de är osäkra på om svaret är rätt"*. Cirka åtta procent tycker dock att påståendet inte stämmer och inspektörerna noterar vid något tillfälle att några av elevernas frågor avfärdas som irrelevanta. I de fall där läraren försöker utmana eleverna i en elevaktiv helklassundervisning deltar endast ett fåtal elever aktivt i några klasser medan samtliga elever är aktiva i andra klasser. Lektionsobservationerna visar att elevaktiviteten varierar mellan olika lärare och klasser.

Undervisningen i SO-ämnena är vid observationerna ofta upplagd så att eleverna mestadels arbetar självständigt med att läsa vissa kapitel i en lärobok och därefter besvara tillhörande instuderingsfrågor. Det förekommer även elevpassiva helklassgenomgångar där läraren berättar, skriver på tavlan, visar bilder och i några fall även filmsekvenser. Under dessa lektioner ges eleverna i låg grad möjlighet att välja bland uppgifter med olika innehåll inom kunskapsområdena. Alla elever får samma undervisning och arbetar i huvudsak med samma uppgifter. I samtal med lärare och elever framkommer att detta är ett ganska vanligt sätt att undervisa på.

Under de observerade lektionerna följer läraren arbetet genom att ibland cirkulera bland eleverna för att, vid behov, svara på frågor. Läraren försöker också engagera passiva elever genom att via ett positivt bemötande få dessa elever att komma igång med arbetet. Detta lyckas dock inte alltid. Vidare visar lektionsobservationerna att de frågor eleverna ställer till läraren oftast besvaras direkt av läraren istället för att läraren försöker utmana eleverna med frågor av karaktären *"Hur tänker du då?"*, *"Varför tror du att man gjorde så?"* etcetera.

Lektionsobservationerna visar vidare att lärarna inte arbetar tillfredsställande med att skapa motivation inför olika aktiviteter. Under ett fåtal observerade lektioner skapar läraren motivation genom att i elevaktiva helklassgenomgångar låta eleverna reflektera enskilt eller i grupp över olika bilder eller utsa-

---

<sup>1</sup> Skolinspektionens elevenkät besvarades av 156 elever och hade en svarsfrekvens på 83 procent

gor. Elever uttrycker i intervju uppskattning inför detta arbetssätt men de konstaterar också att det förekommer i alltför liten utsträckning. Lärarna använder sig inte heller alltid av strategier för att sätta in undervisningen i ett sammanhang med exempel från aktuella samhällsfrågor som eleverna kan känna igen sig i.

**Sammanfattningsvis** bedömer Skolinspektionen att aspekten *trygg stödjande och uppmuntrande lärandemiljö* uppvisar fler svaga än starka sidor. Observationer och intervjuer visar att eleverna förefaller vara trygga. Klimatet i SO-undervisningen kännetecknas i huvudsak av en positiv stämning, ett respektfullt bemötande och i flera fall positiva förväntningar. Lärarna behöver dock se till att de involverar eleverna att aktivt delta i undervisningen och skapa större variation och balans mellan elevaktiva och elevpassiva aktiviteter. Vidare behöver lärarna se till att de i undervisningen i större utsträckning anknyter till aktuella samhällsfrågor samt skapar motivation hos eleverna för arbetet.

## 2.2. Tydlighet i mål och innehåll

### Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren genomför en genomtänkt lektionsstart
- läraren genomför en välstrukturerad lektion
- läraren ger tydliga beskrivningar och förklaringar
- läraren kontrollerar att eleverna förstått
- läraren gör ett tydligt sammanfattande lektionsslut

### Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att det varierar huruvida de observerade lektionerna präglas av tydlighet i mål och innehåll. Inspektörerna ser exempel på lektioner som i huvudsak är välstrukturerade, där läraren ger tydliga beskrivningar och förklaringar och gör ett sammanfattande lektionsslut.

Flertalet av lektionerna är emellertid mindre väl strukturerade. Läraren ger sällan tydliga beskrivningar och förklaringar och kontrollerar nästan aldrig att eleverna förstått genomgångar och instruktioner. När sådan kontroll förekommer är det ofta via frågor som *"Har ni några frågor? Har ni förstått?"* etcetera.

I enkäten anger 15 procent av eleverna att det stämmer ganska dåligt/inte alls att *"läraren försäkrar sig om att eleven förstått vad det är man ska göra med uppgiften"*. Vid flertalet lektioner, när alla elever arbetar med samma uppgift, går läraren i mycket liten omfattning runt bland de elever som inte signalerar att de

behöver hjälp. De flesta elever arbetar helt självständigt medan läraren koncentrerar hjälpen till elever i behov av särskilt stöd. Det finns möjligheter för läraren att gå runt och fånga upp elevernas olika behov, men läraren intar ofta ett passivt förhållningssätt där elevernas aktiva signaler inväntas.

Endast vid någon av de observerade lektionerna förekommer det att läraren gör ett tydligt sammanfattande lektionsslut där lektionsinnehållet sammanfattas och anknyts till nästa lektion eller till något annat relevant sammanhang. Det förekommer också att läraren enbart kortfattat påtalar varför eleverna ska studera ett kunskapsområde. Eleverna uppger att lärarna sällan informerar muntligt om syfte och mål med undervisningen. Någon gång går läraren igenom kunskapskraven, men inte varje gång, enligt intervjuade elever. Vidare framkommer i intervjuer att eleverna inte känner till skillnaden mellan syfte och centralt innehåll. Elevenkäten visar att 29 procent av eleverna upplever att det stämmer ganska dåligt/inte alls att *"läraren påminner dem regelbundet om vilka målen med SO-undervisningen är"*.

Skolinspektionen har tagit del av pedagogiska planeringar där målen, aktiviteterna och syftet med kommande lektioner anges. Dessa planeringar har en tydlig koppling till det centrala innehållet och kunskapskraven i kursplanerna. I samtal med eleverna framkommer dock att de pedagogiska planeringarna inte delas ut i samband med att nya arbetsområden påbörjas. Lärarna bekräftar i intervjuer att de inte delger eleverna de pedagogiska planeringarna med motiveringen att *"alla elever inte greppar syfte, centralt innehåll och kunskapskrav. Vi har pedagogiska planeringar för vissa områden, men vi är nybörjare på detta"*. *"Mina elever känner nog inte till kursplanernas innehåll"*, säger en lärare.

**Sammanfattningsvis** bedömer Skolinspektionen att aspekten *tydlighet i mål och innehåll* uppvisar mestadels svaga sidor i den observerade undervisningen. Lärarna behöver utveckla sitt arbete med att skapa överblick och sammanhang där lektioner kopplas till tidigare lektioner eller andra arbetsområden. Vidare behöver lärarna i högre grad kontrollera om eleverna förstått genomgångar och instruktioner samt genomföra genomtänkta lektionsstarter och tydliga sammanfattande lektionsslut.

### **2.3. Individanpassning, stöd och utmaningar**

#### **Exempel på indikatorer vid granskningen**

- läraren ser till att arbetet under lektionen är tankemässigt utvecklande
- läraren anpassar undervisningen till eleverna i gruppen
- läraren ser till att elever i behov av stöd under lektionen får sådant

## Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att arbetet med individanpassning, stöd och utmaningar behöver utvecklas. Den del av den observerade undervisningen som är helklassgenomgångar består ofta av genomgångar eller repetitioner. De frågor som ställs av läraren till eleverna är främst av sluten karaktär och leder inte till någon djupare diskussion och förståelse. Ibland ger läraren eleverna ledtrådar för att kunna utveckla sitt resonemang och ge fylligare svar men lyckas sällan. Svaren är oftast fåordiga vilket resulterar i att läraren oftast besvarar sina egna frågor. Vid några enstaka tillfällen i de observerade lektionerna förekommer det att läraren ger eleverna uppgifter där de får möjlighet att reflektera och problematisera, i grupp eller enskilt, där uppgifterna är av karaktären "utan tak" och inga absoluta svar finns.

I samtal med lärarna framkommer att de i sin planering av SO-undervisningen i huvudsak utgår från läroboken och det centrala innehållet i kursplanerna. Något systematiskt sätt att ta reda på elevernas erfarenheter och tidigare lärande finns dock inte och eleverna ges därmed ingen reell möjlighet att påverka undervisningens innehåll och form. Detta bekräftas delvis i elevenkäten där 32 procent av eleverna anser att det stämmer ganska dåligt/inte alls att *eleverna är med och påverkar vad de ska arbeta med på lektionen*. I samtal med elever framkommer att eleverna oftast ställs inför färdiga planeringar och att de då har liten möjlighet att påverka innehållet. "Jag scannar inte av var eleverna befinner sig inför varje nytt arbetsområde", säger en lärare. En annan lärare säger att "man utgår från att eleverna inte har någon relevant kunskap med sig från mellanstadiet." Av elevenkäten framgår också att 20 procent av eleverna anser att det stämmer dåligt/inte alls att *undervisningen i SO-ämnen knyter an till elevernas erfarenheter och intressen*.

Trots att lärarna beskriver att eleverna har olika förkunskaper och inlärningstakt är merparten av den undervisning som observeras planerad så att alla elever i huvudsak arbetar med samma uppgifter/övningar i samma lärobok. Några elever har tillgång till en mera lättläst lärobok men uppgifterna är de samma. Då alla elever förutsätts arbeta på samma sätt ges det få möjligheter för dem att hitta olika lärandestrategier.

Vid lektionsobservationerna förekommer inga exempel på utmaningar till elever som nått långt i sin kunskapsutveckling. Läraren går i mycket liten omfattning runt bland elever som inte signalerar att de behöver hjälp. De flesta elever arbetar helt självständigt. Eleverna uppger i intervjuer att den hjälp som oftast erbjuds är att läraren går runt och stöttar de elever som behöver hjälp med att förstå och lösa uppgifterna i läroboken. I intervjuer framkommer att lärarna

finner det svårt, på grund av tidsbrist, att erbjuda olika fördjupningsuppgifter till de elever som är i behov av det. Exempelvis väljer en lärare att låta de elever, som är klara med lärobokens instuderingsfrågor, gå vidare till nästa avsnitt istället för att arbeta med fördjupningsuppgifter. Alternativa undervisningsmetoder eller material är inte vanligt förekommande, enligt lärarna. Uppgifter av mera utmanande karaktär ges i huvudsak i slutet av grundskoletiden. *"I årskurs 9 får eleverna göra ett större enskilt fördjupningsarbete som redovisas i form av en uppsats liknande gymnasieskolans gymnasiearbete. Då ges de duktiga eleverna verkliga utmaningar och då får de möjlighet att använda förmågorna"*, säger lärarna i intervjuer. I elevenkäten framgår att 24 procent av eleverna anser att det stämmer ganska dåligt/inte alls att *SO-läraren hjälper eleven i skolarbetet så mycket som eleven behöver*.

**Sammanfattningsvis** bedömer Skolinspektionen att aspekten *individanpassning, stöd och utmaningar* uppvisar mestadels svaga sidor. I SO-undervisningen behöver lärarna utveckla en undervisning som bygger på olika lärstilar och olika förutsättningar hos eleverna för att inhämta kunskap. Vidare behöver lärarna använda sig av alternativa lärverktyg och/eller hjälpmedel som eleverna kan använda sig av i kunskapsinhämtandet. Alla elever arbetar mer eller mindre med samma uppgifter, vilket inte borgar för någon individanpassning som utgår från den enskilde elevens behov.

## **2.4. Återkoppling och reflektion över lärandet**

### **Exempel på indikatorer vid granskningen**

- läraren använder sig av formativ bedömning under lektionen
- läraren ger eleverna tillfälle att reflektera över undervisningen och sitt lärande i förhållande till kunskapskraven

### **Skolinspektionens bedömning**

Under de lektioner som observeras är det vanligt att eleverna arbetar enskilt eller parvis med uppgifter som ibland sträcker sig över flera lektioner. Lärarna finns då tillgängliga och följer upp hur eleverna arbetar med olika uppgifter i de fall eleverna signalerar att de behöver stöd i arbetet. Endast vid någon enskilda lektion använder sig läraren av formativ bedömning. För övrigt ger inte lärarna, under de lektioner som observeras, någon återkoppling om vad eleverna behöver utveckla och hur de kan gå tillväga för att uppfylla kunskapskraven. Eleverna ges mycket begränsade möjligheter att själva reflektera över och utvärdera sitt lärande i förhållande till kunskapskraven och de ämnesspeci-

fika förmågor som eleverna ska utveckla enligt kursplanerna. Detta sker i huvudsak endast i samband med uppföljningssamtal efter genomförda prov eller andra examinationer, då eleverna får en återkoppling avseende vad de utifrån provresultatet behöver utveckla. Elevenkäten visar att endast 74 procent av eleverna tycker att det stämmer helt och hållet/ganska bra att *läraren visar eleven tydligt vad eleven gjort bra och vad som kan bli bättre*. En fjärdedel av eleverna tycker således att de inte får någon återkoppling om vad de behöver utveckla och hur de kan gå tillväga för att uppfylla kunskapskraven.

Ingen av de 13 observerade lektionerna innehåller någon avslutande reflexion kring lektionens innehåll och form. *"Förr lät jag eleverna utvärdera lektionerna skriftligt, men det gör jag inte längre. Idag gör jag det muntligt"*, säger en av lärarna. Vid elevintervjuer framkommer att det aldrig görs några skriftliga utvärderingar. Elevenkäten visar att endast 62 procent av eleverna tycker att det stämmer helt och hållet/ganska bra att *läraren frågar eleverna om vad som varit bra och dåligt med undervisningen när vi är klara med ett arbetsområde*.

**Sammanfattningsvis** bedömer Skolinspektionen att aspekten *återkoppling och reflektion över lärandet* uppvisar mestadels svaga sidor. För att eleverna ska kunna utvecklas och nå en högre måluppfyllelse behöver läraren ge dem tillfälle att reflektera över undervisningen och sitt lärande i förhållande till kunskapskraven. Vidare behöver lärarna kontinuerligt ge eleverna konstruktiv återkoppling med fler inslag av formativ bedömning, där läraren vägleder eleven i syfte att utveckla de ämnesspecifika förmågorna i SO-ämnena.

### 3. Ämnesspecifika undervisningskvaliteter

---

#### Aspekter vid granskningen

- Ämnesspecifika förmågor
- Undervisningsmaterial
- Systematisk uppföljning
- Särskilt stöd
- Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

#### 3.1. Ämnesspecifika förmågor

#### Utgångspunkt vid granskningen

- läraren ger eleverna förutsättningar att utveckla ämnesspecifika förmågor (de långsiktiga målen) i respektive SO-ämne

#### Skolinspektionens bedömning

I de klasser som observeras arbetar klasserna i årskurs 7 i ämnet samhällskunskap med *"Lag och rätt"*, ett arbetsområde som ingår i kursplanens centrala innehåll *"Rättigheter och rättsskipning"*. En av de observerade klasserna i årskurs 8 arbetar i ämnet samhällskunskap med *"Så styrs Sverige, val och partier"* ett arbetsområde som ingår i kursplanens centrala innehåll *"Beslutsfattande och politiska idéer"*. Den andra observerade klassen i årskurs 8 arbetar i ämnet religionskunskap med *"Centrala tankegångar och urkunder inom kristendomen"*, ett arbetsområde som ingår i kursplanens centrala innehåll *"Religioner och andra livsåskådningar"*. En av de observerade klasserna i årskurs 9 arbetar i ämnet samhällskunskap med *"Samhällsekonomi"* ett arbetsområde som ingår i kursplanens centrala innehåll *"Samhällsresurser och fördelning"*. Den andra observerade klassen i årskurs 9 arbetar i ämnet religionskunskap med *"Centrala tankegångar och urkunder i världsreligionerna islam, judendom, hinduism och buddhism"*, ett arbetsområde som ingår i kursplanens centrala innehåll *"Religioner och andra livsåskådningar"*. Av observationerna framgår att undervisningen huvudsakligen planeras och genomförs utifrån kursplanernas centrala innehåll.

I vilken grad undervisningen vid Dalboskolan inriktas mot att utveckla de ämnesspecifika förmågorna varierar. På flertalet observerade lektioner är under-

visningen i mycket låg grad inriktad mot att utveckla de ämnesspecifika förmågorna, medan det på några lektioner märks en tydlig inriktning mot de ämnesspecifika förmågorna.

Förmågan att söka information om samhället från medier, Internet och andra källor och värdera deras relevans och trovärdighet tränas i mycket liten omfattning och begränsas till att söka fakta i läroboken samt, i undantagsfall, till att söka information via internet. I elevenkäten uppger cirka 41 procent av eleverna att det stämmer ganska dåligt/inte alls att de *lär sig söka efter information på flera olika sätt (t.ex. via Internet mm.)*.

Vid lektionsobservationerna konstaterar inspektörerna att lärarna i olika grad förtydligar och diskuterar centrala begrepp inom det ämnesområde som studeras. Det kan handla om vad "frihandel", "protektionism", "import- och exportkvoter", och "tullunion" är, liksom "tilltalad", "målsägare" och "nämndeman", för att ta några exempel. I elevenkäten instämmer drygt 80 procent av eleverna i någon utsträckning i påståendet att deras SO-lärare *lär dem nya begrepp som hör ihop med SO-ämnet som studeras*. Klassrumsobservationerna stödjer inte denna uppfattning utan visar snarare att lärarna i sin undervisning inte alltid är förberedda på vilka begrepp som behöver förtydligas för elevernas förståelse. På de lektioner som observeras i samhällskunskap fokuseras på centrala begrepp och fakta, men läraren ger inte alltid i sin muntliga framställning förklaringar och exempel för att tydliggöra begreppen. Det är inte självklart att alla elever behärskar dessa och de ges heller inga förutsättningar att använda och öva sig på begreppen i ett sammanhang.

På flera av de lektioner som inspektörerna observerar förekommer muntliga inslag. Oftast består dessa av att eleverna i helklass ges möjlighet att svara på frågor som läraren ställer i samband med genomgångar eller i något undantagsfall i grupper reflektera över en av läraren given utsaga. Cirka 80 procent av eleverna uttrycker i elevenkäten att det stämmer helt och hållet/ganska bra att *lärarna skapar en undervisningsmiljö där det känns bra att diskutera och argumentera om olika frågor*. I intervjuer framkommer också att eleverna anser att klassrumsklimatet är sådant att det fungerar bra att ställa frågor och uttrycka sig muntligt.

Vid de lektioner som observeras, där undervisningen i hög utsträckning ägnas elevaktiva helklassgenomgångar, ställer läraren förhållandevis få frågor, och när det görs är det huvudsakligen encyklopediska och ibland närmast retoriska, lotsande frågor, som till exempel vid observerade lektioner samhällsekonomi: "Vad är ett handelshinder?", "Vad menas med exportkvoter?", "Vad kan man säga om priserna på exempelvis leksaker som tillverkats i låglöneländer?" Generellt

saknas djupare analytiska resonemang, där eleverna exempelvis ges möjlighet att reflektera över orsaker till förändringar i samhällsekonomin och vilka effekter de kan få för individer och grupper i samhället.

Eleverna uppger i intervjuer att lärarna skiljer sig åt avseende vilken typ av frågor de ställer. En av lärarna anses särskilt ofta ställa varför-frågor och eleverna uppger också att läraren ifråga sällan nöjer sig med ett svar, utan försöker alltid få eleverna att resonera vidare, vilket inspektörerna får bekräftat vid någon lektionsobservation. Vid exempelvis en observerad lektion i kristendom får eleverna individuellt och i grupp reflektera över och analysera 15 olika bilder föreställande Jesus. Eleverna får därefter inför klassen peka ut den bild som mest motsvarar deras egen bild av Jesus och motivera varför. Presentationen avslutas med en klassgemensam reflektion kring varför man känner igen en viss bild av Jesus och att detta kan vara kulturellt relaterat. Eleverna ges härigenom förutsättningar att reflektera över livsfrågor och sin egen och andras identitet.

I elevenkäten instämmer över 80 procent av de svarande i någon utsträckning i påståendet att de på SO-lektionerna *får diskutera och debattera olika frågor*. En något lägre andel, strax under 75 procent, tycker att man inom ramen för SO-undervisningen *får lära sig att argumentera för sin sak*. Närmare var fjärde elev tycker emellertid inte att det påståendet stämmer. Lektionsobservationerna visar inte heller exempel på då eleverna ges möjlighet att uttrycka och värdera olika ståndpunkter i till exempel aktuella samhällsfrågor och argumentera utifrån fakta, värderingar och olika perspektiv. När det gäller i vilken utsträckning SO-lärarna utmanar eleverna att *tänka kring sådant som de tar för givet, t.ex. demokrati och yttrandefrihet*, anser cirka 72 procent att påståendet stämmer, medan ungefär var femte elev anser att det inte stämmer.

De observerade lektionerna uppvisar inga exempel på hur eleverna tränas i att kritiskt granska samhällsfrågor ur olika perspektiv, att uttrycka och värdera olika ståndpunkter i aktuella samhällsfrågor och argumentera utifrån fakta och värderingar. Att kunna kritiskt granska är en förmåga att utveckla i alla SO-ämnen. Av kursplanen för ämnet religionskunskap framgår att eleverna ska kunna *"söka information om religioner och andra livsåskådningar och värdera källornas relevans och trovärdighet"* och i ämnet samhällskunskap ska eleverna ges förutsättningar att *"utveckla kunskaper om hur man kritiskt granskar samhällsfrågor och samhällsstrukturer"*. Under de lektioner som observeras i religionskunskap ägnas begränsat med utrymme åt förmågan att kritiskt granska. Det förekommer emellertid i samhällskunskapen, när exempelvis synen på indianer i litteraturen diskuteras och läraren problematiserar kring bilden av att indianer skulle var grymma medan cowboys försvarade sig. Vid en annan lektion i religionskunskap får eleverna reflektera kring ett antal bilder där olika konstnärer av-

bildat Jesus vilket refererats till ovan. Också i detta sammanhang uppmanas eleverna att fundera över när, var och i vilket syfte bilderna tagits fram. I intervjuer uppger elever att de inte upplever att de arbetar aktivt med källkritik i SO-undervisningen. *"Det förekommer ibland när vi arbetar med olika krigsskildringar och när vi ska söka information på nätet",* säger eleverna. I elevenkäterna instämmer emellertid 72 procent av eleverna i påståendet att deras SO-lärare *lär dem att fundera över om det de läser eller hör alltid är sant.*

**Sammanfattningsvis** bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *undervisningen inriktas på att låta eleverna utveckla ämnesspecifika förmågor inom ramen för SO-ämnenas centrala innehåll* uppvisar mestadels svaga sidor. Undervisningen fokuserar främst på det centrala innehållets faktakunskaper och begrepp vilket leder till att träning och utveckling av de förmågor som kursplanerna lyfter fram som SO-ämnenas långsiktiga mål hamnar i skymundan. Det är därför svårt att se hur eleverna genom den observerade undervisningen kan bli rustade att nå alla kunskapskraven i kursplanerna. Lärarna behöver se till att fokus i själva undervisningen riktas tydligare mot att utveckla de ämnesspecifika förmågorna.

### 3.2. Undervisningsmaterial

#### Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- undervisningsmaterial i form av exempelvis, uppgifter, instuderingsfrågor, övningar, prov m.m. är utformade så att de skapar förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla de ämnesspecifika förmågor som är framskrivna i kursplanernas för de enskilda SO-ämnena

#### Skolinspektionens bedömning

Granskningen av ett urval av skriftliga uppgifter och prov i SO-undervisningen inom samtliga SO-ämnen visar att lärarna använder skriftliga uppgifter och övningar som i varierande grad stimulerar eleverna att utveckla sin analytiska och begreppsliga förmåga. Några uppgifter och provfrågor stannar på fakta- och begreppsnivå, men det förekommer också uppgifter och provfrågor av mer utredande karaktär där uppgiften är att resonera, analysera, reflektera, se samband, skaffa sig en egen ståndpunkt och argumentera såsom exempelvis *"Hur påverkas statens ekonomi om räntorna i världen går ner?"*.

Lektionsobservationer och intervjuer visar att undervisningen inom SO-ämnena uppvisar stor variation vad gäller övningar och uppgifter som ger eleverna förutsättningar att utveckla ämnesspecifika förmågor. I några undantags-

fall har övningarna syftet att låta eleverna muntligt argumentera, diskutera, samtala, resonera och framföra sina åsikter kopplade till exempelvis etiska dilemman, dagsaktuella händelser och historiska samband.

I elevenkäten anger drygt 52 procent att det stämmer ganska dåligt/stämmer inte alls att *det finns olika hjälpmedel jag kan använda mig av om jag behöver (t ex talböcker, hörselkåpor eller IT-baserade hjälpmedel)*. Medan någon lärare i huvudsak använder egenproducerade uppgifter och övningar utgår andra lärares undervisning helt från lärobokens texter och instuderingsfrågor. *"Vi läser och svarar på frågor i läroboken"...* *"Provet kommer på kapitlet – kan man svaren på instuderingsfrågorna så kan man provet"*, säger elever i intervjuer. Även om lärobokens instuderingsfrågor innehåller analyserande och tillämpande frågeställningar, ges inte alla elever möjligheter att arbeta reflekterande och analyserande. Bland annat noterar inspektörerna att det finns elever som väljer att skriva av kamraternas svar, som sällan är vare sig reflekterande eller analyserande, istället för att själva arbeta med instuderingsfrågorna. Andra elever kan köra fast på fakta- och begreppsnivån utan att komma vidare till de analyserande frågorna.

Klassrummen är utrustade med projektorer till vilka lärarna kopplar sina datorer i samband med genomgångar, visningar av bilder, filmklipp etc. Lärarna använder datorer vid några lektioner för att visa powerpointpresentationer som de ibland själva producerat samt bilder och texter som de kopierat från läroböcker eller andra böcker. På skolan finns ett trettiotal bärbara datorer, laptops, som kan användas i SO-undervisningen. Dock säger lärare och elever i intervjuer att dessa datorer nästan uteslutande används vid textproduktion - inte för att söka information om samhället från Internet och andra källor. *"Lärarna säger att vi inte kan använda datorer för att vi missbrukar dem"*, säger elever i intervjuer.

**Sammanfattningsvis** bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet använder lärarna undervisningsmaterial som stimulerar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna inom ramen för SO-undervisningen uppvisar mera svaga än starka sidor. De uppgifter och prov, som Skolinspektionen tagit del av, visar att lärarna använder skriftliga uppgifter och övningar som till viss del stimulerar eleverna att utveckla sin analytiska och begreppsliga förmåga. Dock bidrar det ensidiga användandet av lärobokens texter och instuderingsfrågor till att begränsa utrymmet för träning och utveckling av de ämnesspecifika förmågorna. Lärarna behöver exempelvis i högre grad använda läromedel som ger eleverna möjligheter att utveckla förmågan att söka information om samhället från medier, Internet och andra källor och värdera deras relevans och trovärdighet.

### 3.3. Systematisk uppföljning

#### Exempel på indikatorer vid granskningen

- skriftligt omdöme i SO-ämnena är dokumenterade i elevens IUP i förhållande till de ämnesspecifika förmågor som undervisningen ska bidra till att utveckla
- skolan i sitt systematiska kvalitetsarbete planerar, följer upp och utvecklar undervisningen i SO-ämnena på grupp- och skolnivå.

#### Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att eleverna får skriftliga omdömen i SO-ämnena som dokumenteras i elevernas individuella utvecklingsplaner (IUP). Skolan använder ett digitalt verktyg för att dokumentera elevernas kunskapsutveckling. I de individuella utvecklingsplanerna, som Skolinspektionen tagit del av, redovisas kursplanernas kunskapskrav och vilka ämnesområden ur det centrala innehållet i respektive SO-ämne som eleven arbetat med under innevarande termin. Omdömena innehåller både en summativ och formativ bedömning av elevens kunskaper. På individnivå görs analys av varje elevs kunskapsutveckling och en beskrivning av hur eleven ska utveckla de ämnesspecifika förmågorna.

På individnivå bedömer Skolinspektionen att elevernas kunskapsutveckling följs upp både formativt och summativt. Någon systematisk utvärdering av undervisningen i SO-ämnena på grupp- eller skolnivå, i syfte att utveckla undervisningen i dessa ämnen, genomförs inte. Exempelvis görs inga utvärderingar av elevernas resultat relaterade till olika undervisningsmetoder eller varför eleverna inte lyckas lika bra i geografi som i övriga SO-ämnena. Man har heller inte reflekterat kring skillnader mellan lärarnas olika val av läromedel och hur detta påverkar kvalitén i undervisningen. Dalboskolans utvärdering på ämneslags- och skolnivå fokuserar endast på betygsresultat i alla ämnen. På skolnivå har rektor terminsvis med hjälp av en färglagd betygskatalog bett lärarna att diskutera och analysera betygsresultaten. Om och när lärarna i SO-ämnena träffas och planerar undervisningen sker inte detta med utgångspunkt i någon utvärdering av kunskapsresultaten och undervisningen på aggregerad nivå. Dessa planeringstillfällen ägnas i huvudsak åt en grovplanering där ämnen och ämnesområden fördelas över läsåret, enligt lärarna.

**Sammanfattningsvis** bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *följer skolan systematiskt upp hur undervisningen utvecklar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna* uppvisar fler starka än svaga sidor. Skolinspektionen bedömer att lärarna följer upp elevernas kunskapsutveckling på individnivå i

SO-ämnena på ett kvalitativt bra sätt, det vill säga utgår från de förmågor som ska utvecklas i respektive ämne. Uppföljning och utveckling av undervisningen på skolenivå ägnas dock inte specifikt åt att skapa ytterligare förutsättningar för att utveckla elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna i SO-ämnena.

### 3.4. Särskilt stöd

#### Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- elever som riskerar att inte nå kunskapskraven har åtgärdsprogram
- elev som har åtgärdsprogram får sitt särskilda stöd tillgodosett på ett sätt som stimulerar eleven att utveckla de ämnesspecifika förmågor som krävs för att nå kunskapskraven

#### Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att det på skolan finns flera elever som riskerar att inte nå kunskapskraven i SO-ämnena, i synnerhet i ämnet geografi. För dessa elever är åtgärdsprogram upprättade. Av betygskatalogen för årskurs 7 höstterminen 2012 framgår att en fjärdedel av eleverna hade betyget F i geografi. I årskurserna 8 och 9 hade cirka 15 procent av eleverna betyget F i SO-ämnena. Skolan har enligt rektor och specialpedagogen upprättat åtgärdsprogram för dessa elever. Av de åtgärdsprogram, som Skolinspektionen tagit del av, framgår vilka förmågor i olika ämnen som eleverna ska träna på.

När det gäller elever i behov av särskilda hjälpmedel visar granskningen att de inte har tillräcklig tillgång till hjälpmedel vilket bekräftas i elevenkäten där endast 66 procent av eleverna anser att det stämmer helt och hållet/ganska bra att det finns olika hjälpmedel som eleverna kan använda sig av. Vid samtal med SO-lärarna framkommer att de prövar olika former av särskilt stöd; lättlästa texter, talsyntes, muntliga redovisningar, bildredovisningar etc., men att detta inte alltid tillgodoser elevernas behov. Lektionsobservationerna visar endast exempel på hjälpmedel i form av mera lättillgängliga texter i kompletterande läroböcker. Elever i behov av särskilt stöd ges även stöd i SO-ämnena vid andra tillfällen av andra lärare på schemalagda stödtimmar. Rektor uppger i intervju att elever i behov av särskilt stöd i SO-ämnena får stöd inom klassens ram bland annat med hjälp av resurslärare. Lektionsobservationerna visar inte att elever i behov av särskilt stöd får något stöd utöver den hjälp som undervisande lärare hinner ge, då de går runt och stöttar elever som behöver hjälp i arbetet med instuderingsfrågor. Vid några lektionstillfällen, då resurslärare finns tillgängliga, begränsas deras insats till att tillsammans med ordinarie läraren cirkulera i

klassrummet och hjälpa elever att svara på lärobokens instuderingsfrågor. Det förekommer också lektioner där resursläraren är passiv åskådare till dramaövningar och vid filmvisning.

**Sammanfattningsvis** bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *får elever som riskerar att inte nå de grundläggande kunskapskraven i de samhällsorienterande ämnena det särskilda stöd som de har rätt till* uppvisar mestadels svaga sidor. Elever som bedöms vara i behov av särskilt stöd får stöd i någon form. Det särskilda stödet ges dock inte på ett sätt som stimulerar eleverna att utveckla de ämnesspecifika förmågor som krävs för att nå kunskapskraven. Vidare behöver dessa elever få pröva andra arbetssätt och erbjudas individuellt anpassade uppgifter som är utmanande utifrån deras förutsättningar.

### **3.5. Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden**

#### **Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen**

- Förekomsten av ämnesövergripande undervisning
- Förekomsten av samordning av ämnesområden

#### **Skolinspektionens bedömning**

Granskningen visar att SO-undervisningen på Dalboskolan huvudsakligen är ämnesuppdelad, det vill säga att varje ämne läses var för sig. Det framkommer i samtal med SO-lärarna att de undervisar ämnesuppdelat, men att man som enskild lärare ibland slår ihop vissa ämnesområden mellan SO-ämnena. I elevenkäten uppger knappt 78 procent av eleverna att det stämmer helt och hållet/ganska bra att *undervisningen också kan handla om något av de andra SO-ämnena*. Enligt lärarna har det även förekommit viss ämnesövergripande undervisning mellan de samhällsorienterande ämnena och andra ämnen. Exempelvis samverkade lärarna i svenska och SO-ämnena för något år sedan i ett tema, där eleverna bland annat fick i uppgift att i ämnet svenska göra en tidning om romarriket i samband med att de läste om antiken och dess utmärkande drag i ämnet historia. I huvudsak sker den ämnesövergripande undervisningen utifrån att lärare på eget initiativ samarbetar med varandra, enligt lärarna. Inspektörerna ser dock inga exempel på ämnesövergripande undervisning under lektionsobservationerna. Rektor säger i intervju att ämnesövergripande undervisning är viktig. Han har haft en idé – som ännu inte realiserats – om att lärarna på anslagstavlan i personalrummet ska anslå vilka ar-

betsområden de håller på med i de olika ämnena för att underlätta ämnessamverkan. Rektor kan inte vid intervjutillfället komma på något exempel på ämnessamverkan inom SO-ämnena eller mellan SO-ämnena och andra ämnen, men han tror att några lärare samverkar en del. Enligt lärarna sker det ingen samordning för att integrera ämnesövergripande kunskapsområden, exempelvis miljö, trafik-, jämställdhet, konsumentfrågor, sex- och samlevnad samt risker med tobak alkohol och andra droger på grund av att det inte ryms i planeringen. Enligt någon lärare bidrar den ökade stoffmängden i kursplanernas centrala innehåll till att man tvingas avstå från samordning av undervisningen. I samtal med elever framgår också att undervisningen i huvudsak är ämnesuppdelad.

**Sammanfattningsvis** bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden* uppvisar mestadels svaga sidor. SO-lärarna undervisar huvudsakligen ämnesuppdelat, även om det någon gång förekommit viss samordning av ämnesområden och ämnesövergripande undervisning inom SO-ämnena och mellan SO-ämnena. Det förekommer inte heller någon integrering av ämnesövergripande kunskapsområden. Detta medför att eleverna inte ges möjlighet att arbeta ämnesövergripande och uppfatta större kunskapsområden som en helhet i tillräcklig omfattning.

### **Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen**

---

Kvalitetsgranskningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 genomförs i sammanlagt 16 kommunala skolor och 9 fristående skolor. När kvalitetsgranskningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 är genomförd redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport. De skolor som ingått i granskningen bildar en referensram och en möjlighet till jämförelse med förhållanden på andra skolor. Det enskilda beslutet kan därmed sättas in i ett större sammanhang.

### **Bakgrundsuppgifter om Dalboskolan**

---

Dalboskolan är en kommunal skola i Vänersborgs kommun. Skolan hade vid tillsynsbesöket 188 elever.

Vid skolan finns tre lärare i SO-ämnena. En av dessa är utbildad ämneslärare i historia, religionskunskap och samhällskunskap, en är utbildad gymnasielärare i historia och samhällskunskap och en tredje har lärarexamen i ämnena, geografi, historia, religionskunskap och svenska för grundskolans senare år. Lärarna är tjänstefördelade så att de undervisar i samtliga SO-ämnena även om de saknar formell behörighet i något ämne.

Läsåret 2011/12 redovisade Dalboskolan ett lägre meritvärde än det genomsnittliga meritvärdet för riket, 207 jämfört med 211. De senaste fem läsåren har skolans meritvärden varierat mellan 192 och 207. Under samma tidsperiod nådde mellan 85 och 95 procent av eleverna i årskurs 9 kunskapskraven i SO-ämnena. I slutbetyget år 2012 hade cirka 10 procent av eleverna betyget MVG i SO-ämnena medan ungefär samma andel inte nådde målen i dessa ämnen. Av betygsstatistiken framgår anmärkningsvärda skillnader i betygsresultat mellan pojkar och flickor i ämnet geografi; cirka 15 procent av pojkarna erhöll betyget MVG år 2012 medan endast 3 procent av flickorna hade MVG i ämnet detta år. I årskurserna 8 och 9 hade cirka 15 procent av eleverna betyget F i SO-ämnena höstterminen 2012 och ingen av dem hade nått kunskapskraven för betyget A.

### **Syfte och frågeställningar**

---

Det övergripande syftet med Skolinspektionens ämnesgranskningar är att belysa och bedöma om undervisningen överensstämmer med läroplanens och kursplanernas mål och riktlinjer och om undervisningen bedrivs på ett effektivt sätt, det vill säga bidrar till att elevernas kunskaper utvecklas så långt som möjligt inom ramen för givna mål.

I denna granskning riktas särskilt fokus mot arbetet med att ge eleverna förutsättningar att utveckla de förmågor som kursplanerna i SO-ämnena syftar till samt hur undervisningen i SO-ämnena är organiserad så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden. I granskningen är följande preciserade frågeställningar centrala:

*Inriktas undervisningen mot att låta eleverna utveckla ämnesspecifika förmågor?*

*Använder lärarna undervisningsmaterial som stimulerar eleverna att utveckla ämnesspecifika förmågor?*

*Följer skolan systematiskt upp hur undervisningen utvecklar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna?*

*Får elever som riskerar att inte nå de grundläggande kunskapskraven i SO-ämnena det särskilda stöd som de har rätt till?*

*Förekommer ämnesövergripande undervisning inom ramen för SO-ämnena?*

*Förekommer samordning av undervisningen mellan SO-lärare och/eller mellan SO-lärare och lärare i andra ämnen?*

Utöver ovanstående frågeställningar granskas även allmänna undervisningskvaliteter. Granskningen genomförs genom att följande aspekter på undervisningens kvalitet belyses:

*Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö*

*Tydlighet i mål och innehåll*

*Individanpassning, stöd och utmaningar*

*Återkoppling och reflektion över lärandet*

## Metod och material

---

Valet av metoder utgår från det övergripande syftet med ämnesgranskningar och den aktuella granskningens frågeställningar samt aspekter på allmänna undervisningskvaliteter. De observationsscheman, elevenkäter och intervjuguider som används har utarbetats med utgångspunkt i forskning, Skolinspektionens tillsyn och kvalitetsgranskningar, skollagen och Lgr 11 (läroplan och kursplanerna i de samhällsorienterande ämnena). Nedan beskrivs de metoder som kompletterar och förstärker varandra för att besvara projektets frågeställningar.

Dokumentstudierna ger en inblick i skolans organisation och arbete med SO-ämnena. Resultat från elevernas betygsresultat i SO-ämnena, lärarnas utbildning och kompetensutveckling, hur skolan arbetar utifrån styrdokumentet när det gäller SO-undervisningen, vilka undervisningsmaterial, övningar, uppgifter och prov lärarna använder sig av samt hur man systematiskt arbetar med att följa upp, utvärdera och utveckla SO-undervisningen undersöks genom dokumentstudier. Dokumentstudierna förbereder även inspektörerna för skolbesöket och ger underlag för att ställa frågor.

Genom strukturerade lektionsobservationer granskas undervisningens kvalitet när det gäller arbetet med att skapa förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla ämnesspecifika förmågor samt skapa allmänna undervisningskvaliteter. Klassrumsobservationer är en viktig metod för att kunna se samspelet mellan lärare, elev och lektionens innehåll. Observationerna ger underlag för att besvara projektets frågeställningar men också hur läroplanens och kursplanens mål och riktlinjer avspeglas i undervisningen. Varje observerad lektion bedömdes utifrån flera olika aspekter av kvaliteten på undervisningen. För varje aspekt finns en eller flera bakomliggande indikatorer vilka konkretiseras i ett observationsschema i form av goda exempel. Bedömningen av varje kvalitativ aspekt är ett snittvärde av bedömningen av aspektens indikatorer i undervisningskvaliteterna, dvs. av de som varit möjliga att observera under den aktuella lektionen. Indikatorerna bedöms på en skala 1-4: 1=i mycket låg grad eller inte alls, 2=i ganska låg grad, 3=i ganska hög grad, 4=i mycket hög grad. Om en indikator inte gick att värdera eller inte var relevant i sammanhanget för en aspekt bedömdes den inte.

Läraren ska i förväg ge observatörerna uppgifter om vilket elevsammansättningen i klassen och uppgifter om det finns elever i klassen som riskerar att inte nå kunskapskraven i ett eller flera SO-ämnen samt om det finns åtgärdsprogram upprättade för elever som riskerar att inte nå kunskapskraven och om det finns elever i klasserna som har funktionsnedsättningar. Under lektionsobservationerna värderas ett antal kriterier, kopplade till kunskapskraven, som kan anses vara värderas som goda exempel på positiva exempel på ämnesspecifika förmågor. Allt detta inom ramen för SO-ämnenas centrala innehåll. Observationerna av hela lektioner utförs av två inspektörer som under lektionen för löpande anteckningar. I direkt anslutning till lektionen fyller inspektörerna i ett observationsschema. I samband med klassrumsobservationerna intervjuas un-

dervisande lärare efter lektionen, eller efter en serie av lektioner inom ett sammanhållet ämnesområde, utifrån en frågeguide. Observationerna är också ett underlag för elev- och lärarintervjuerna.

Intervjuer med elever, lärare och rektor ger tillsammans med övriga metoder en helhetsbild av SO-undervisningen i skolan av de faktorer som kan ha betydelse för lärandet. Frågor om undervisningsstrategier, syfte/kunskapskrav, centralt innehåll, stöd och stimulans, samverkan och samordning av undervisningen, kompetens och erfarenhet samt hur skolan systematiskt planerar, genomför och utvecklar undervisningen i SO-ämnena är viktiga för att komplettera det inspektörerna sett i undervisningen och i dokumenten. Såväl elever som lärare och rektor kommer att, vid intervjuerna, få besvara frågor utifrån ett frågeformulär. Samtliga lärare som undervisar elever i årskurserna 7–9 i de samhällsorienterande ämnena på aktuell skola intervjuas i en gruppintervju. Elever till intervjuerna väljs ut från de klasser som observeras. Både pojkar och flickor ska ingå. Medverkan är frivillig.

Elevenkäter ska ses som en metod att få kompletterande svar på de centrala frågeställningarna. Enkäterna kan ge exempel på vilka förmågor eleverna får möjlighet att utveckla i SO-undervisningen, om undervisningen sker utifrån elevernas erfarenhet, intresse och behov samt om eleverna får stöd, stimulans och utmaningar i sitt lärande. Dessutom kan det ge en bild av om svaren skiljer sig åt mellan pojkar och flickor. Webbenkäten genomförs innan skolbesöket och omfattar samtliga elever i årskurserna 7–9 i varje skola. Enkäter till lärare och rektor används inte.